

AGROBIZNES, FAN VA TEXNOLOGIYALAR

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON
JURNALI

Агробизнес, наука и технологии

Agribusiness, science and technology

ISSN:
3060-5245

Toshkent-2026

Platform & workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'lg'in Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vitautes Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna – i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyoziyovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javliyev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 30.11.2024-yildagi
№364/5-sonli qarori bilan
08.00.00-Iqtisodiyot fanlari
bo'yicha, 08.05.2025-yildagi
№370/5-sonli qarori bilan
06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy
ilmiy natijalarini chop etish
tavsiya etilgan milliy ilmiy
nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 421-sahifa.
2026-yil, oktabr.

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

KONSTANTIN IVANOVICH KURPAYANIDI

Green energy transition in Central Asia: capacity growth, technological diversification and system constraints.....11

TURSUNKULOVA GULCHIROY BURXONOVNA

Meva-sabzavotchilik korxonalarida biologik aktivlarni hisobga olishni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish.....24

MO'MINOV ABDUVALI AKBARALIEVICH, DJO'RAEV MUQIMJON YAQUBJONOVICH

Tritikale seleksiyasida molekulyar markerlardan foydalanishning iqtisodiy samaradorligi: QTL, SSR, SNP va KASP yondashuvlari asosida.....30

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq yetishtirishda oqqanotga qarshi kimyoviy himoya tadbirlarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....43

SAYIPOV BEGZOD RAHIMOVICH

Valyuta kursi tebranishlari indeksini hisoblash va baholash.....53

KARIMOV NURBEK DEXKANOVICH

Yeryong'oq ekinlarida o'rgimchak kanaga qarshi kimyoviy kurash choralarining iqtisodiy samaradorligini baholash.....63

SHOMURODOV TOHIR BOYMUROD O'G'LI

Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda aholi daromadlarining o'rni haqidagi nazariy yondashuvlar.....73

МУСТАФОКУЛОВА ЗАРИФА

Сравнительный анализ лидерства в условиях кризиса и роль молодых лидеров в развитии.....80

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarining iqtisodiy mohiyati, mazmuni va tasnifi.....87

RAXIMJONOVA SHOHSANAM BAXODIROVNA

Davlat-xususiy sheriklik asosida ijtimoiy soha infratuzilmasini rivojlantirishda "Value for Money" (VfM) baholash mexanizmini takomillashtirish.....95

QURBANOVA OYDIN TO'LQIN QIZI

Ishlab chiqarish korxonalari raqobatbardoshligini baholashning integral ko'rsatkichini shakllantirish.....101

SADIKOVA SHOHIDA OBIDQUL QIZI

O'zbekistonda piyoz yetishtirishning iqtisodiy o'rni va samaradorligi.....108

XAKIMOV RASHID

Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning o'rni va samaradorligi.....119

TOJIMATOV IZZATBEK IKROMALI O'G'LI

Don mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida intellektual marketing strategiyasini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....133

SODIQOVA GAVHAR XAYRULLA QIZI

Xodimlarni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi.....142

ERGASHEV ASADBEK ULUG'BEK O'G'LI, TURSUNOV G'YOS SUNNAT O'G'LI

Meva-sabzavotlarni qayta ishlashda hosil bo'ladigan ikkilamchi resurslarni biotexnologik qayta ishlash va ulardan samarali foydalanish.....148

RASULOV XAMIDJON YAKUBOVICH

Raqamli texnologiyalar va CRM tizimlarining kichik biznesdagi o'rni.....155

BOZOROVA MUHABBAT TOXTAYEVNA

Korxonalarda davr xarajatlarini buxgalteriya hisobini tashkil etish va uning tahlili.....168

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini ekonometrik baholash.....185

YULDASHOV ABDUMALIK ILXOMOVICH

Ekoturizmning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi rolini baholashning nazariy-metodologik asoslari.....192

MUHAMMADIEV NAUFALBEK AZIZXON O'G'LI

Elektron tijoratda sun'iy intellektdan foydalanishning kichik biznes savdo hajmiga ta'siri.....202

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ

Процедура нормирования частных показателей при оценке ресурсного потенциала аграрного сектора: сравнительный анализ методов и обоснование выбора.....210

XASANOVA RUXSORA RASULJON QIZI

O'zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirishning hududiy xususiyatlari va iqtisodiy samaradorligini oshirish.....223

UMAROVA XUSNORA DILMUROD QIZI

Orolbo'yi mintaqasida xizmat ko'rsatish korxonalarini moslashuvchan (adaptiv) boshqarishning ma'lumotlarga asoslangan modelini takomillashtirish.....229

АБДУЛЛАЕВ АКМАЛЖОН АБДУЖАЛИЛОВИЧ, ХОЛБЕКОВ ЖУРЪАТ АБДИНАБИЕВИЧ

Теоретико-методологические основы оценки ресурсного потенциала аграрного сектора: концептуальный подход и методика интегральной оценки.....234

UMARALIYEV DIYORBEEK SHUKIRALI O'G'LI

Tomchilatib sug'orish texnologiyasini joriy etishning fermer xo'jaliklari xarajat va daromadlariga ta'siri: subsidiya samaradorligining iqtisodiy bahosi (2019–2025 yillar).....247

MIRAXMEDOVA KAMOLA

O'zbekistonda turizm korxonalarini strategik boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....254

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

O'zbekistonning xalqaro soliq tizimiga integratsiyasi: BEPS minimum standartlari va ularning milliy soliq siyosatidagi ahamiyati.....261

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Anor yetishtirish va sotish qiymat zanjirida ishtirokchilarning daromadlari ulushini iqtisodiy baholash.....274

BAXADIR ADILCHAEV

Agroturizm qishloq iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va hududlarning barqaror rivojlanish vositasi sifatida.....283

XO'JAMOVA LATOFAT ASADULLAEVNA

Yashil iqtisodiyot sharoitida agrobiznesda innovatsion jarayonlarni boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari.....290

BOZOROV BOBUR HAQBERDIYEVICH

Qurilishni moliyalashtirish samaradorligiga narx omillarining ta'sirini ekonometrik baholash.....297

RAVSHANOVA ORZIGUL INOYAT QIZI

Chegaralararo soliq munosabatlari: muammolar va rivojlanish istiqbollari.....307

KILICHEV ALISHER AKRAMOVICH

O'zbekiston kimyo sanoati aksiyadorlik jamiyatlarida mavsumiylikning moliyaviy barqarorlikka ta'siri: panel tahlil (2018–2026-yillar).....322

IRGASHEV ABBOS JUMANAZAROVICH

Surxondaryo viloyatida anor ishlab chiqarish va sotish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....331

ЛЯМКИНА ВИКТОРИЯ АЛЕКСАНДРОВНА, НАБИЕВА АНОРГУЛ
МУХАМЕТКАЗИЕВНА

Механизмы трансформации и управления предпринимательским университетом в условиях цифровой экономики.....338

YUSUFALIYEV OLIMJON ABDURAXMONOVICH

Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik faoliyati samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish.....347

SAYITQULOV JAHONGIR ILHOMOVICH

Tijorat banklarida raqamli bank xizmatlarini takomillashtirish istiqbollari.....358

KILICHEV ALISHER AKRAMOVICH

Mavsumiy moliyaviy siklni identifikatsiyalash va moliyaviy barqarorlikning mavsumiy tuzatilgan ko'rsatkichlari (mineral o'g'itlar ishlab chiqaruvchi korxona misolida).....365

QODIROV ZOHIDJON ERALIEVICH

Suv resurslarini boshqarishning iqtisodiy mohiyati va tamoyillari.....373

ZAFAR QODIROV ABDIVAXOBVICH

Long-term asset valuation and accounting in uzbekistan: a comparative analysis of national accounting standards.....381

SHAVQIDINOVA DILNAVOZ

AQSH va Yevropa ittifoqi mamlakatlari organik meva-sabzavotlar sertifikatlaridagi farqlar.....389

KUBAYEV DJASUR ABDUMUMINOVICH

Iqtisodiyotni raqamlashtirishda yer resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish omillari.....395

IBODILLAYEV HABIBULLA ABDULLAYEVICH

Madaniy meros obyektlarida turizm tadbirkorligini rivojlantirish orqali aholi bandligini ta'minlash yo'llari.....401

SHAVQIDINOVA DILNAVOZ

IFOAM – organics international: organik standartlar, sertifikatlash, organik bozor va siyosat bo'yicha statistik tahlili.....407

MAYLIYEVA SADOQAT SAFAYOZOVNA

Mintaqada tadbirkorlik salohiyatidan samarali foydalanishning ustuvor yo'nalishlari (Xorazm viloyati misolida).....413

SHIRINOV UCHQUN ABDUXALILOVICH

MHXS talablari asosida tashqi segmentar hisobotni shakllantirish metodikasi..421

MHXS TALABLARI ASOSIDA TASHQI SEGMENTAR HISOBOTNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

SHIRINOV UCHQUN ABDUXALILOVICH

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti,
iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: u_shirinov@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-2146-9484>

Annotatsiya. Mazkur maqolada moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) talablari asosida tashqi segmentar hisobotni shakllantirish metodikasi tadqiq etilgan. Tashqi segmentar hisobotning investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlarni korxonaning turli faoliyat yo'nalishlari hamda geografik segmentlari to'g'risidagi muhim moliyaviy axborot bilan ta'minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda hisobot segmentlarini aniqlash, segmentlarni ajratish mezonlari, segmentlar bo'yicha daromadlar, xarajatlar, aktivlar va boshqa asosiy moliyaviy ko'rsatkichlarni shakllantirish hamda ularni ochib berish tartibi tahlil qilingan. Shuningdek, segmentar axborotning taqqoslanuvchanligi, shaffofligi va ishonchliligini ta'minlashga qaratilgan metodik yondashuvlar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari MHXS talablari asosida tashqi segmentar hisobotni takomillashtirish, korxona faoliyatining alohida segmentlari samaradorligini baholash va manfaatdor tomonlarning iqtisodiy qarorlar qabul qilishi uchun axborot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: jamoat ahamiyatiga ega tashkilotlar, 8-son MHXS, segmentar hisobot, tashqi segmentar hisobot, operatsion segment, hisobot segmenti, segment daromadi, segment foydasi, segment aktivlari, segment ko'rsatkichlari, axborotni ochib berish, moliyaviy hisobot.

Аннотация. В статье исследуется методика формирования внешней сегментной отчетности в соответствии с требованиями Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО). Раскрывается значение внешней сегментной отчетности в обеспечении инвесторов, кредиторов и других заинтересованных сторон релевантной финансовой информацией о различных направлениях деятельности и географических сегментах предприятия. Проанализированы порядок определения отчетных сегментов, критерии их выделения, а также особенности формирования и раскрытия доходов, расходов, активов и других ключевых финансовых показателей по отдельным сегментам. Разработаны методические подходы, направленные на обеспечение сопоставимости, прозрачности и достоверности сегментной информации. Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования внешней сегментной отчетности в соответствии с требованиями МСФО, оценки эффективности отдельных сегментов деятельности предприятия и повышения качества информации, необходимой заинтересованным сторонам для принятия экономических решений.

Ключевые слова: организации, представляющие общественный интерес, МСФО № 8, сегментная отчетность, внешняя сегментная отчетность, операционный сегмент, отчетный сегмент, выручка сегмента, прибыль сегмента, активы сегмента, показатели сегмента, раскрытие информации, финансовая отчетность.

Abstract. This article examines the methodology for preparing external segment reporting in accordance with the requirements of International Financial Reporting Standards (IFRS). The study highlights the importance of external segment reporting in providing investors, creditors, and other stakeholders with relevant financial information on different business activities and geographical segments of an entity. The criteria for identifying reportable segments, as well as the procedures for determining and disclosing revenue, expenses, assets, and other key financial indicators by segment, are analyzed. Methodological approaches aimed at ensuring the comparability, transparency, and reliability of segment information are developed. The findings can be used to improve external segment reporting in accordance with IFRS requirements, assess the performance of individual business segments, and enhance the quality of information available to stakeholders for making informed economic decisions.

Keywords: public-interest entities, IFRS 8, segment reporting, external segment reporting, operating segment, reportable segment, segment revenue, segment profit, segment assets, segment indicators, information disclosure, financial reporting.

KIRISH

Jamoat ahamiyatiga ega tashkilotlarda tashqi segmentar hisobotni shakllantirish moliyaviy hisobot foydalanuvchilariga tashkilot faoliyatining alohida yo'nalishlari, ularning moliyaviy natijalari va iqtisodiy tavakkalchiliklari to'g'risida batafsil axborot taqdim etishning muhim vositasi hisoblanadi. Umumlashtirilgan moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari ko'p tarmoqli yoki hududiy jihatdan diversifikatsiyalashgan tashkilot faoliyatining alohida qismlari bo'yicha daromadlilik, resurslardan foydalanish va moliyaviy natijalarni to'liq baholash imkonini bermaydi. Shu sababli 8-son MHXS talablariga muvofiq operatsion segmentlarni tashkilotning ichki boshqaruv tuzilmasi va boshqaruv qarorlarini qabul qiluvchi vakolatli shaxsga muntazam taqdim etiladigan axborot asosida aniqlash, hisobot segmentlarini belgilangan mezonlar bo'yicha ajratish hamda ular to'g'risidagi muhim moliyaviy axborotni tashqi hisobotda ochib berish zarur. Mazkur yondashuv tashqi foydalanuvchilarga tashkilot faoliyatining xususiyati, alohida segmentlarning iqtisodiy natijalari va ular faoliyat yuritayotgan iqtisodiy muhitni chuqurroq baholash imkonini beradi.

Tashqi segmentar hisobotni shakllantirish metodikasi operatsion segmentlarni aniqlashdan boshlab, ularni iqtisodiy xususiyatlari bo'yicha birlashtirish, miqdoriy mezonlar asosida hisobot segmentlarini ajratish, segment ko'rsatkichlarini hisoblash hamda tashkilotning umumiy moliyaviy hisobot ma'lumotlari bilan muvofiqlashtirishgacha bo'lgan o'zaro bog'liq jarayonlarni qamrab olishi lozim. Bunda har bir hisobot segmenti bo'yicha tashqi mijozlardan va segmentlararo operatsiyalardan olingan daromadlar, foyda yoki zarar, aktivlar hamda rahbariyat tomonidan muntazam tahlil qilinadigan boshqa muhim ko'rsatkichlarni ochib berish alohida ahamiyat kasb etadi. Shundan kelib chiqib, tashqi segmentar hisobotni "operatsion segmentlarni aniqlash → birlashtirish mezonlarini baholash → hisobot segmentlarini ajratish → segment ko'rsatkichlarini shakllantirish → umumiy moliyaviy hisobot bilan muvofiqlashtirish → segmentar axborotni ochib berish" ketma-ketligida tashkil etish tashqi segmentar hisobotning shaffofligi, taqqoslanuvchanligi va axborot foydaliligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tashqi segmentar hisobotni shakllantirish masalasi xorijiy tadqiqotlarda, asosan, 8-son MHXSning boshqaruv yondashuvi, axborotni ochib berish sifati va hisobot segmentlari ko'rsatkichlarining foydaliligi nuqtayi nazaridan o'rganilgan. S.J. Cereola Yevropa kompaniyalari misolida 8-son MHXS qo'llanilishi hisobotda taqdim etiladigan operatsion segmentlar sonini oshirishini, biroq ayrim segment ko'rsatkichlarining taqqoslanuvchanligi bilan bog'liq muammolar saqlanib qolishini aniqlagan[1]. J. Dynowska segmentar axborotning mavjudligi va shaffofligi tashqi foydalanuvchilarga diversifikatsiyalashgan tashkilot faoliyatining alohida yo'nalishlarini baholash imkonini berishini ta'kidlaydi [2].

A. Aboud segmentar axborotni ochib berish hajmi va sifatiga tashkilotning iqtisodiy manfaatlari ta'sir qilishini ko'rsatib, 8-son MHXS asosida

shakllantirilgan hisobotda axborotning batafsilligi muhimligini qayd etadi [3]. C.Roberts esa segmentar axborotning sifati faqat standart talablariga rioya qilish bilan emas, balki rahbariyat tomonidan tashqi foydalanuvchilarga taqdim etiladigan ma'lumotlarning to'liqligi bilan ham belgilanishini asoslaydi [4].

F.Demerens Yevropa kompaniyalarida segmentar axborotni ochib berish amaliyotini tadqiq etib, tashkilotlar o'rtasida segment ma'lumotlarining tarkibi va batafsillik darajasida farqlar mavjudligini qayd etgan [5]. P. Delvaille ham tashqi segmentar hisobotda segment ko'rsatkichlarini bir xil metodologik tamoyillar asosida shakllantirish taqqoslanuvchanlikni oshirishini ta'kidlaydi [6]. Ushbu tadqiqotlar 8-son MHXSni amaliy qo'llash bo'yicha ilmiy adabiyotlar tarkibida ham qayd etilgan.

R.He segmentar axborotni ochib berish bilan moliyaviy tahlilchilar uchun yaratiladigan axborot muhiti o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, batafsil segment ma'lumotlari tashqi foydalanuvchilarning tahliliy imkoniyatlarini oshirishini ko'rsatadi [7]. E.Evans ham segmentar axborotning foydaliligi tashkilot faoliyatining alohida qismlari bo'yicha yetarli ma'lumotlarning ochib berilishiga bog'liqligini qayd etadi [8].

G.Heem 8-son MHXS asosidagi segmentar hisobotni avvalgi yondashuvlar bilan taqqoslab, boshqaruv yondashuvi tashqi hisobotni tashkilotning ichki boshqaruv tizimiga yaqinlashtirishini ta'kidlaydi [9]. P. Valenza esa segmentar axborotning foydaliligini oshirish uchun hisobot segmentlari ko'rsatkichlarini umumiy moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari bilan muvofiqlashtirish muhimligini ko'rsatadi [10].

Umuman, mazkur olimlarning tadqiqotlari tashqi segmentar hisobotni shakllantirishda segmentlarni to'g'ri aniqlash, axborotning yetarli darajada ochib berilishi, segment ko'rsatkichlarining taqqoslanuvchanligi hamda ularni umumiy moliyaviy hisobot bilan muvofiqlashtirish muhimligini ko'rsatadi. Shu bois jamoat ahamiyatiga ega tashkilotlarda tashqi segmentar hisobotni 8-son MHXS talablari asosida yagona ketma-ket metodika bo'yicha shakllantirish zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda jamoat ahamiyatiga ega tashkilotlarda 8-son MHXS talablari asosida tashqi segmentar hisobotni shakllantirish jarayonini o'rganishda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, guruhlash, umumlashtirish va mantiqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Operatsion va hisobot segmentlarini aniqlash, segment ko'rsatkichlarini shakllantirish, ularni umumiy moliyaviy hisobot ma'lumotlari bilan muvofiqlashtirish hamda segmentar axborotni ochib berish tartibi tahlil qilinib, tashqi segmentar hisobotni takomillashtirish bo'yicha uslubiy takliflar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tashqi segmentar hisobot korxonaning umumlashtirilgan moliyaviy ko'rsatkichlarini alohida operatsion segmentlar kesimida ochib berish orqali moliyaviy hisobotdan foydalanuvchilarga korxona faoliyatining iqtisodiy tarkibi,

daromad manbalari, rentabellik darajasi va faoliyatga xos risklarni chuqurroq baholash imkonini beradi. Bunday axborotni shakllantirishning asosiy metodologik bazasi 8-son MHXS “Operatsion segmentlar” talablari hisoblanadi. Mazkur standart boshqaruv yondashuviga asoslanib, segmentlar to‘g‘risidagi tashqi axborotni korxonaning operatsion qarorlarni qabul qiluvchi bosh rahbari tomonidan faoliyat natijalarini baholash va resurslarni taqsimlash uchun muntazam ko‘rib chiqiladigan ichki boshqaruv axborotiga muvofiq shakllantirishni nazarda tutadi. 8-son MHXS talablaridan kelib chiqib, tashqi segmentar hisobotda faqat segmentning daromadi yoki foydasini ko‘rsatish yetarli hisoblanmaydi. Hisobot foydalanuvchisiga segmentlarning iqtisodiy ahamiyatini baholash imkonini berish uchun umumiy axborot, segment foydasi yoki zarari, ayrim daromad va xarajat moddolari, aktiv va majburiyatlar, baholash tamoyillari, solishtirish (reconciliation), mahsulot va xizmatlar, geografik hududlar hamda yirik mijozlar bo‘yicha axborotlar o‘zaro bog‘langan holda taqdim etilishi lozim. Shu asosda tashqi segmentar hisobotda oshkor etilishi zarur bo‘lgan axborotlarni quyidagi tizimda umumlashtirish maqsadga muvofiq.

1-jadval

8-son MHXS talablari asosida tashqi segmentar hisobotda oshkor etiladigan axborotlar tizimi

№	Oshkor etiladigan axborot guruhi	Tashqi segmentar hisobotda aks ettiriladigan ma'lumotlar	Oshkor qilish sharti va mazmuni
1	Umumiy axborot	Hisobot segmentlarini aniqlashda foydalanilgan omillar	Korxonaning tashkiliy tuzilmasi, faoliyat turlari, geografik hududlar, boshqaruv tizimi va segmentlarni ajratish mezonlari tavsiflanadi
2	Segmentlarning tavsifi	Har bir hisobot segmentining mahsulot va xizmatlari	Segment daromad keltiradigan asosiy mahsulotlar, xizmatlar va faoliyat yo‘nalishlari ko‘rsatiladi
3	Segment daromadlari	Tashqi mijozlardan olingan daromad	Har bir hisobot segmentining uchinchi tomonlarga sotishdan olgan daromadi alohida ko‘rsatiladi
4	Segmentlararo daromadlar	Boshqa operatsion segmentlar bilan operatsiyalardan olingan daromad	Segmentlar o‘rtasidagi sotish va boshqa operatsiyalardan tushgan daromad alohida ochib beriladi
5	Segment foydasi yoki zarari	Har bir segmentning foydasi yoki zarari	Operatsion qarorlarni qabul qiluvchi bosh rahbarga taqdim etiladigan ko‘rsatkich asosida aks ettiriladi
6	Foizli daromadlar	Segmentning foizli daromadlari	Agar mazkur ko‘rsatkich segment foydasi yoki zararini baholashda hisobga olinsa yoki rahbariyatga muntazam taqdim etilsa, oshkor qilinadi
7	Foizli xarajatlari	Segmentning foizli xarajatlari	Segment faoliyatini baholash uchun foydalanilganda alohida ko‘rsatiladi
8	Amortizatsiya xarajatlari	Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar amortizatsiyasi	Segment foydasi yoki zarari tarkibiga kiritilgan yoxud rahbariyatga muntazam taqdim etilgan hollarda ochib beriladi
9	Muhim daromad va xarajat moddolari	Segment natijasiga sezilarli ta‘sir qiluvchi moddalar	Moliyaviy natijalarni tushunish uchun ahamiyatli bo‘lgan daromad va xarajatlar alohida ko‘rsatiladi
10	Ulush usulidagi investitsiyalar natijasi	Assotsiatsiyalangan va qo‘shma korxonalar foydasi yoki zararidagi ulush	Segment faoliyatiga tegishli bo‘lsa va tegishli baholash ko‘rsatkichlariga kiritilgan bo‘lsa oshkor qilinadi

Manba: muallif ishlanmasi.

Jadvaldan ko'rinadiki, 8-son MHXS bo'yicha tashqi segmentar hisobotni shakllantirishning asosiy xususiyati uning boshqaruv yondashuvi bilan uzviy bog'liqligidir. Ya'ni standart barcha korxonalar uchun bir xil qat'iy segmentar foyda, aktiv yoki xarajat hisoblash modelini belgilashdan ko'ra, operatsion qarorlarni qabul qiluvchi bosh rahbar amalda foydalanadigan ichki axborotni tashqi moliyaviy hisobotga olib chiqishni nazarda tutadi. Shu sababli segment daromadlari, foyda yoki zarar, aktivlar va majburiyatlarning tarkibi korxonaning ichki boshqaruv hisobida qo'llaniladigan yondashuvga bog'liq bo'lishi mumkin. Biroq bu holat tashqi hisobotning nazorat qilinmasdan ichki hisobotni takrorlashini anglatmaydi. Aksincha, segment ko'rsatkichlarini konsolidatsiyalashtirish moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari bilan solishtirish va muvofiqlashtirish talabi ichki boshqaruv axboroti bilan tashqi moliyaviy hisobot o'rtasidagi metodologik bog'liqlikni ta'minlaydi. Ayniqsa, segmentlararo operatsiyalar, transfert narxlari, taqsimlanmagan korporativ xarajatlar hamda konsolidatsiya jarayonida chiqarib tashlanadigan summalarining izohlanishi tashqi foydalanuvchi uchun segment natijalarining iqtisodiy mazmunini to'g'ri baholashda muhim hisoblanadi.

Ichki va tashqi hisobotlarni muvofiqlashtirishdan keyin tashqi segmentar hisobot rahbariyat tomonidan resurslarni taqsimlash va segmentlar faoliyatini baholashda qo'llaniladigan ko'rsatkichlar bilan tashkilot moliyaviy hisoboti o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlashi lozim. Shu maqsadda tadqiqotimizda tashqi segmentar hisobotning tavsiya etilayotgan shakli ishlab chiqildi.

2-jadval

Tashqi segmentar hisobotning tavsiya etilayotgan shakli (mlrd so'm)

№	Ko'rsatkich	S01	S02	S03	S04	S05	Jami
I	Sug'urta xizmatlari natijasi						
1	Sug'urta daromadi	415	305	238	178	148	1 284
2	Sug'urta xizmatlari xarajati	(298)	(242)	(169)	(124)	(89)	(922)
3	Sug'urta xizmatlari natijasi	117	63	69	54	59	362
II	Qayta sug'urtalash va boshqa natijalar						
4	Qayta sug'urtalash natijasi	(34)	(17)	(23)	(10)	(19)	(103)
5	Investitsiya va boshqa natija	23	18	11	9	12	73
6	Korporativ xarajatlarni taqsimlashgacha natija	106	64	57	53	52	332
III	Korporativ xarajatlarni taqsimlash						
7	Segmentga kiritilgan korporativ xarajat	(32)	(28)	(22)	(17)	(12)	(111)
8	Segment natijasi	74	36	35	36	40	221
9	Segmentlarga taqsimlanmagan korporativ xarajat	—	—	—	—	—	(9)
10	Tashkilot bo'yicha yakuniy natija	—	—	—	—	—	212

Manba: muallif ishlanmasi.

Unda sug'urta daromadi, sug'urta xizmatlari xarajatlari, qayta sug'urtalash natijasi, investitsiya va boshqa natijalar, korporativ xarajatlar hamda yakuniy segment natijasi o'zaro izchillikda aks ettirilgan.

3-jadval

O'zbekinvest EISK AJning segmentlar bo'yicha daromadlar to'g'risidagi tashqi segmentar hisoboti
2025 yil uchun, mln so'm

No	Daromad ko'rsatkichlari	Andijon	Far- g'ona	Jizzax	Qoraqal- pog'iston R.	Qashqa- daryo	Navoiy	Naman- gan	Samar- qand	Surxon- daryo	Sir- daryo	Toshkent sh.	Toshkent vil.	Buxoro	Xorazm	Jami
1	Tashqi mijozlardan sug'urta daromadi	17 463	15 438	8 046	7 253	9 418	8 253	11 633	20 957	12 264	7 329	79 256	31 672	41 770	12 465	283 217
1.1	Joriy davrda ko'rsatilgan sug'urta xizmatlari bilan bog'liq daromad	12 835	11 502	5 834	5 324	7 111	6 132	8 551	15 215	9 260	5 394	56 668	22 930	30 701	9 286	206 743
1.2	Shartnomaviy xizmat marjasining daromad sifatida tan olingan qismi	2 445	2 084	1 167	1 015	1 224	1 114	1 629	3 039	1 594	1 026	11 888	4 592	5 848	1 683	40 348
1.3	Nomoliyaviy risk bo'yicha risk tuzatishining daromadda tan olingan qismi	960	803	467	406	471	446	640	1 195	613	403	4 755	1 837	2 297	648	15 941
1.4	Sug'urta akvizitsiya pul oqimlarining qoplanishi bilan bog'liq daromad	1 223	1 049	578	508	612	561	813	1 508	797	506	5 945	2 313	2 924	848	20 185
2	Segmentlararo operatsiyalardan daromad	576	484	212	203	233	245	346	726	364	194	3 269	1 150	1 447	351	9 800
3	Investitsiya faoliyatidan segmentga tegishli daromad	3 782	1 812	1 187	1 867	873	3 169	1 800	2 583	3 434	2 010	8 222	3 583	1 914	2 264	38 500
4	Boshqa operatsion daromadlar	333	294	153	138	180	157	222	400	234	140	1 511	604	796	238	5 400
5	Segmentning jami daromadi (1+2+3+4)	22 154	18 028	9 598	9 461	10 704	11 824	14 001	24 666	16 296	9 673	92 258	37 009	45 927	15 318	336 917
6	Segmentlararo daromatlarni chiqarib tashlash (-)	576	484	212	203	233	245	346	726	364	194	3 269	1 150	1 447	351	9 800
7	Konsolidatsiyalangan daromad	21 578	17 544	9 386	9 258	10 471	11 579	13 655	23 940	15 932	9 479	88 989	35 859	44 480	14 967	327 117
8	Segmentning jami daromaddagi ulushi, %	6,60	5,36	2,87	2,83	3,20	3,54	4,17	7,32	4,87	2,90	27,20	10,96	13,60	4,58	100,00
9	O'tgan hisobot davridagi segment daromadi	19 528	16 216	8 580	8 509	9 869	10 791	12 448	21 529	14 670	8 785	78 404	32 073	39 503	13 719	294 624
10	Daromadning o'zgarishi (+/-)	+2 050	+1 328	+806	+749	+602	+788	+1 207	+2 411	+1 262	+694	+10 585	+3 786	+4 977	+1 248	+32 493
11	Daromadning o'sish (kamayish) sur'ati, %	10,50	8,20	9,40	8,80	6,10	7,30	9,70	11,20	8,60	7,90	13,50	11,80	12,60	9,10	11,03

Manba: <https://uzbekinvest.uz/audit-financial>

2-jadvalda sug'urta xizmatlari natijasi sug'urta daromadidan sug'urta xizmatlari xarajatlarini ayirish orqali aniqlangan bo'lib, $1\,284 - 922 = 362$ mlrd so'mni tashkil etadi. Ushbu natijaga -103 mlrd so'mlik qayta sug'urtalash natijasi va $+73$ mlrd so'mlik investitsiya hamda boshqa natijalar kiritilganda korporativ xarajatlarni taqsimlashgacha bo'lgan natija 332 mlrd so'mga teng bo'ladi. Keyingi bosqichda segmentlarga kiritilgan 111 mlrd so'm korporativ xarajat ayirilib, segmentlar bo'yicha jami natija 221 mlrd so'mga keltiriladi. Nihoyat, segmentlarga taqsimlanmagan 9 mlrd so'm korporativ xarajat ayirilishi natijasida tashkilot bo'yicha yakuniy moliyaviy natija 212 mlrd so'mni tashkil etadi.

3-jadval ma'lumotlari sug'urta kompaniyasining hududiy operatsion segmentlari kesimida daromadlarning shakllanishi, tarkibi va dinamikasini kompleks baholash imkonini beradi. Hisobot davrida tashqi mijozlardan olingan sug'urta daromadlarining asosiy qismi Toshkent shahri, Buxoro va Toshkent viloyati segmentlari hissasiga to'g'ri kelgan. Segmentlararo operatsiyalar, investitsiya faoliyatidan va boshqa operatsion faoliyatdan olingan daromadlar hisobga olingach, segmentlarning jami daromadi $336\,917$ mln so'mni tashkil etgan. Konsolidatsiya jarayonida $9\,800$ mln so'mlik segmentlararo daromadlar chiqarib tashlanishi natijasida kompaniyaning konsolidatsiyalangan daromadi $327\,117$ mln so'mga teng bo'lgan. Uning tarkibida Toshkent shahri $27,20$ foiz, Buxoro $13,60$ foiz va Toshkent viloyati $10,96$ foiz ulush bilan kompaniya daromadlarini shakllantiruvchi asosiy hududiy segmentlar sifatida ajralib turadi. Segmentlar daromadlari dinamikasining tahlili hisobot davrida hududlarning aksariyatida ijobiy o'sish kuzatilganligini ko'rsatadi. Konsolidatsiyalangan daromad o'tgan hisobot davridagi $294\,624$ mln so'mdan $327\,117$ mln so'mga yetib, $32\,493$ mln so'mga yoki $11,03$ foizga oshgan. Nisbatan yuqori o'sish sur'atlari Toshkent shahri ($13,50$ foiz), Buxoro ($12,60$ foiz), Toshkent viloyati ($11,80$ foiz) va Samarqand ($11,20$ foiz) segmentlarida kuzatilgan. Mazkur segmentar hisobot shakli hududlarning daromad yaratish salohiyatini taqqoslash, daromadlar tarkibidagi o'zgarishlarni aniqlash, segmentlararo operatsiyalar ta'sirini baholash hamda hududiy bo'linmalar faoliyati yuzasidan asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur axborot bazasini shakllantiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari jamoat ahamiyatiga ega tashkilotlarda tashqi segmentar hisobotni 8-son MHXS talablari asosida shakllantirish moliyaviy hisobotning shaffofligi, taqqoslanuvchanligi va axborot foydaliligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Tashqi segmentar hisobotda operatsion va hisobot segmentlarini asosli aniqlash, segmentlar bo'yicha muhim moliyaviy ko'rsatkichlarni alohida aks ettirish hamda ularni tashkilotning umumiy moliyaviy hisobot ma'lumotlari bilan muvofiqlashtirish foydalanuvchilarga alohida faoliyat yo'nalishlarining moliyaviy holati va natijalarini xolis baholash imkonini beradi.

Birinchiidan, tashqi segmentar hisobotni “operatsion segmentlarni aniqlash → segmentlarni birlashtirish → miqdoriy mezonlarni qo‘llash → hisobot segmentlarini ajratish → segment ko‘rsatkichlarini shakllantirish → axborotni ochib berish” ketma-ketligi asosida tuzish metodikasini joriy etish taklif etiladi. Bu 8-son MHXS talablarini amaliyotda izchil qo‘llash imkonini beradi.

Ikkinchiidan, har bir hisobot segmenti bo‘yicha tashqi mijozlardan va segmentlararo operatsiyalardan olingan daromadlar, foyda yoki zarar, aktivlar, majburiyatlar hamda boshqa muhim ko‘rsatkichlarni yagona shaklda aks ettirish va ularni tashkilotning umumiy moliyaviy hisobot ko‘rsatkichlari bilan muntazam muvofiqlashtirib borish taklif etiladi. Bu segmentar axborotning ishonchliligi va taqqoslanuvchanligini oshiradi.

Uchinchiidan, ichki boshqaruv hisobotida shakllantiriladigan segment ma’lumotlari bilan tashqi segmentar hisobot o‘rtasida uzluksiz axborot bog‘liqligini yaratish taklif etiladi. Bunda segment kodi, daromad, xarajat, aktiv, majburiyat va moliyaviy natija ko‘rsatkichlarini yagona axborot bazasida yuritish tashqi segmentar hisobotni avtomatik shakllantirish, ma’lumotlar takrorlanishini kamaytirish va hisobot tayyorlash jarayonining tezkorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Cereola S. J., Dynowska J. The impact of IFRS-8, segment reporting, on the disclosure practices of Polish listed companies // *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*. — 2022. — Vol. 47. — Art. 100466. — DOI: 10.1016/j.intaccaudtax.2022.100466.
2. Dynowska J. The Disclosure of Information about Reporting Segments in Financial Statements of Stock Exchange Companies – The Outline of the Problem // *Studia Prawno-Ekonomiczne*. — 2018. — Vol. 109. — DOI: 10.26485/SPE/2018/109/14.
3. Aboud A., Roberts C. Managers’ Segment Disclosure Choices under IFRS 8: EU Evidence // *Accounting Forum*. — 2018. — Vol. 42. — No. 4. — P. 293–308. — DOI: 10.1016/j.accfor.2018.09.004.
4. Aboud A., Roberts C., Hussainey K. The Impact of IFRS 8 on Segment Information Quality in the European Union: A Multi-dimensional Analysis // *International Journal of Disclosure and Governance*. — 2019.
5. Demerens F., Delvaille P., Le Manh A., Paré J.-L. Segment Information: What Do European Small and Mid-Caps Disclose? // *International Business Research*. — 2017. — Vol. 10. — No. 11. — P. 42. — DOI: 10.5539/ibr.v10n11p42.
6. Demerens F., Delvaille P., Le Manh A., Paré J.-L. The Use of Segment Information by Financial Analysts and Forecast Accuracy: A Study on European Intermediate-Size Companies // *Thunderbird International Business Review*. — 2017. — Vol. 59. — P. 595–612. — DOI: 10.1002/tie.21881.
7. Aboud A., Roberts C., Zalata A. M. The Impact of IFRS 8 on Financial Analysts’ Earnings Forecast Errors: EU Evidence // *Journal of International*

Accounting, Auditing and Taxation. — 2018. — Vol. 33. — P. 2–17. — DOI: 10.1016/j.intaccaudtax.2018.08.001.

8. Cereola S. J., Nichols N. B., Street D. L. Geographic Segment Disclosures under IFRS 8: Changes in Materiality and Fineness by European, Australian and New Zealand Blue Chip Companies // *Research in Accounting Regulation*. — 2017. — Vol. 29. — No. 2. — P. 119–128.

9. Nichols N. B., Street D. L., Cereola S. J. An Analysis of the Impact of Adopting IFRS 8 on the Segment Disclosures of European Blue Chip Companies // *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*. — 2012.

Dynowska J., Zapadka M. Implementation of IFRS 8 Operating Segments in Companies of the Wood and Paper Industry // *Research Papers of Wrocław University of Economics*. — 2018. — No. 513. — DOI: 10.15611/pn.2018.513.09.

Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjurnal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669225** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688